

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ocak 2019 Cilt-Sayı: 12(1) ss: 48-60

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: January 2019 Vol-Issue: 12(1) pp: 48-60

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.465069

Geliş Tarihi / Received: 28.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 21.01.2019

ÇORUH VADİSİ'NDEKİ BARAJ PROJELERİNİN YOL AÇTIĞI YENİDEN YERLEŞİM (İSKAN) VE KAMULAŞTIRMA SORUNU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Seçil Gül MEYDAN YILDIZ¹
Hayriye ŞENGÜN²

Özet

Türkiye'deki kamu yatırımları içerisinde baraj projeleri önemli yer tutmaktadır. Suyun yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanılması yanında, yaşam kaynağı olarak verimli kullanılmasında da barajların önemli rolü bulunmaktadır. Enerji üretimi veya sulama amacıyla yapılan barajların yapımı sırasında ve yapımından sonra fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kamu yatırımları nedeniyle toplu kamulaştırmalarla gerçekleştirilecek yatırım projelerinde olumsuz etkileri en aza indirmek amacıyla, kamulaştırmaya alternatif ya da kamulaştırmaya ilave olarak yeniden yerleşim uygulamaları yapılması artık kaçınılmaz bir sosyo-ekonomik gereklilik haline gelmiştir.

Barajların rezervuar alanlarında bulunan yerleşim yerlerinin değiştirilmesi ve kamulaştırılması önemli sosyal ve fiziksel sorunların başında gelmektedir. Yerleşim yerleri kamulaştırılan ailelerin yeniden yerleşimi, yeni yerleşim alanlarında uygulanan projeler ile ekonomik ve toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesi zaman alan ve büyük ekonomik kaynak gerektiren sorunlu süreçlerdir. Barajlar nedeniyle yeniden yerleşim sorunlarının yanı sıra ekosistemlerde de değişiklikler olmaktadır. Bu çalışmada Çoruh Vadisi'ndeki baraj projelerinden Artvin, Muratlı, Deriner, Borçka ve Yusufeli barajlarının yol açtığı yeniden yerleşim (iskan) ve kamulaştırma sorunları literatür tarama metodu kullanılarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Baraj, Yeniden Yerleşim (İskan), Kamulaştırma, Artvin.

Jel Sınıflandırılması: R42, R52, S15

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, secil.meydan@bozok.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9869-4159>

² Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, hsengun@bayburt.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-8329>

AN EVALUATION ON RELOCATION AND EXPROPRIATION PROBLEM CAUSED BY DAM PROJECT IN ÇORUH VALLEY

Abstract

Dam Projects occupy a significant part of the public investments in Turkey. The dams have an important role in efficient use of the water as a source of life beside usage of it as a renewable energy source. Physical, social, economical and environmental problems emerge during and after construction of the dams for power generation and irrigation purposes. In order to minimize negative influences of investment projects to be realized by collective expropriation in the scope of public investments, execution of relocation applications additional to expropriation or as an alternative of expropriation procedure has become an inevitable socio-economical fact.

Changing of settlement areas located in the reservoir fields of the dams and expropriation of the affected private lands are leading significant social and physical problems. Relocation of the families whose settlements (properties) are expropriated, the projects applied in new settlement areas, rearrangement of economical and social life are problematic processes taking time and requiring huge economic resources. Beside relocation problems, changes occur in eco systems because of the dams. In this study, relocation and expropriation problems caused by Artvin, Muratlı, Deriner, Borçka and Yusufeli dams which are among the dam Projects in the valley of Çoruh shall be studied using literature review method.

Key Words: Dam, Relocation (Settlement), Expropriation, Artvin

Jel Classification: R42, R52, S15

GİRİŞ

Ülke yönetimleri için, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sunma ve yurttaşlarına daha iyi bir yaşam alanı oluşturma birincil önceliktir. Enerji üretimi bu önceliği gerçekleştirirde stratejik önem taşımaktadır. Türkiye’de petrol kaynaklarının yok denecek kadar az olması, diğer enerji kaynaklarına yönelimi zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de su kaynaklarının yeterliliği ve debisinin uygunluğu nedeniyle enerji üretiminde hidroelektrik santral inşası fazladır. Kalkınma projeleri kapsamında hidroelektrik santrallerin inşası sürecinde, ülkenin geneli için birçok yarar sağlanırken, yatırımın uygulandığı alandaki insanlar için ise çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Ülke kalkınması için önem taşıyan büyük kamu yatırımları, özel mülklerin kamulaştırılmasını ve yatırımın uygulanacağı alanın kamunun malı haline gelmesini gerekli kılmaktadır. Büyük çaplı arazi kullanımı gerektiren baraj, havaalanı, otoyol ve büyük endüstri tesisleri gibi üst ölçekli kalkınma projelerinin kararlarının akılcı planlarla alınması gereklidir. Doğal kaynaklar yeryüzünde eşit olarak dağılmamaktadır. Bu durum bazı bölgelerin ekonomik kaynaklar açısından daha zengin, verimli ve güçlü olmasına yol açmaktadır. Doğal kaynakların bütüncül yarar sağlayacak hedefler doğrultusunda kullanılmaması kamu projelerinde kamulaştırma ve yeniden yerleştirme alanları seçme ve uygulama sorununa neden olmaktadır. Kaynak savurganlığını önlemek, mülkiyet sorunlarına yol açmamak ve sürdürülebilir kalkınma sağlamak gibi sosyal ve ekonomik kararlardan oluşan üst ölçekli kamu projelerinin temel hedefi yerel, bölgesel ve ulusal sürdürülebilirliği sağlamak olmalıdır (Kayan, 2012: 103-104).

Maliyeti yüksek olan büyük kamu projeleri, planlanan alanda yaşayan yöre sakinlerini, tarihi değerleri ve doğal çevreyi olumsuz etkileyebilmektedir. Geçimlerini turizmden, tarımsal üretimden ya da hayvancılıktan sağlayan yöre halkı, uzun vadedeki etkileri hesaplanmadan yapılan kamu projeleri nedeniyle göç etmek zorunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra baraj yapıyla tamamen sular altında kalan ve kalacak olan tarihi değerlerin bulunduğu ve bunların geleceğe miras bırakılması gerektiği de unutulmamalıdır. Kamulaştırma alanlarında yaşayanların uzun yıllar sürdürdükleri

üretim sistemlerinin dağılması, üretim mallarının ve gelirin yitirilmesi önemli sorunların başında gelmektedir. İnsanların alışageldikleri üretim becerilerini uygulama alanı bulacakları yerlere yerleştirilmemeleri, bu yeteneklerin kaybolmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yerleri değiştirilen toplumda, sosyal bağlar zayıflamakta, akraba grupları dağılmakta ve kültürel kimlik bozulmaktadır (Kudat, 1995: 8).

Bir taşınmazın, tüzel kişilikler tarafından kamu yararı amacıyla bireylerden karşılığı ödenerek alınıp, kamu iyeliğine geçirilmesi işlemine kamulaştırma denilmektedir. Kamulaştırma sürecinin uzaması, kamulaştırma karşılığında ödenecek bedelin adil ölçülerde belirlenmemesi ve yeniden yerleştirme sürecinin de iyi planlanmamış olması yeni yaşamsal ve çevresel sorunlar meydana getirebilmektedir (Yıldırım, 2013). Kalkınma için gerekli olan kamu yatırımlarının bölgesel ve ulusal getirilerinin yanı sıra yerel sakinler üzerindeki etkilerinin de değerlendirilmesi önemlidir (Kudat, 1995: 11). Yeniden yerleşim alanlarının önceden belirlenmesi ve kırsal-kentsel özelliklerine göre, mevzuat çerçevesinde, yaşam alanına dönüşümünün sağlanması gerekmektedir (Hazar ve İçten, 1995). Yeniden yerleşimin planlama ve uygulama süreçleri, kamu projelerinin karar aşamasında ele alınmaktadır (Kayan, 2012).

Enerji üretiminde su kaynaklarından yararlanılmasının en doğal ve ucuz enerji üretim yollarından biri olduğu kabul edilmektedir (Doğa Derneği, 2010). Hidroelektrik Enerji Üreten barajların, diğer enerji üretim türlerine göre daha çevreci olduğu savunulmaktadır. Ancak, gerek barajlar gerekse Hidroelektrik Santraller (HES), çevreyi tahrip etmekte, bulunduğu bölgenin iklimini değiştirmekte ve buna bağlı olarak da ekolojik dengeyi bozmaktadır (Doğa Derneği, 2010). Son yıllarda Karadeniz Bölgesi'nde ve Çoruh Vadisi üzerinde yapılan ve yapılmakta olan barajlara ve HES'lere yöre halkının tepkisinin temelinde doğal çevrenin bozulması, yeniden yerleştirme ve kamulaştırma uygulamalarındaki sorunlar yer almaktadır.

Bu makalede literatür taramasıyla Artvin il sınırları içinde yer alan baraj ve HES proje alanları ve bu projelerin yol açtığı yeniden yerleşim sorunu incelenmektedir. Çoruh Nehri'nin, yüksek eğimli ve engebeli bir arazi yapısına sahip olduğu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iklimsel özelliklerini taşıyan Artvin il sınırlarından geçtiği bölümde, Artvin il merkezi ile Borçka ve Yusufeli ilçelerine bağlı yerleşmeler yer almaktadır. Artvin il sınırları içerisinde geçen Çoruh Nehri'nin ana kolu üzerinde "Muratlı", "Borçka", "Deriner", "Artvin" ve "Yusufeli" barajları ve "HES tesisleri" yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Çoruh Vadisi'ndeki Artvin, Muratlı, Deriner, Borçka ve Yusufeli barajlarının ve HES projelerinin yol açtığı yeniden yerleşim (iskan) sorunlarının irdelendiği bu çalışmada, HES süreçleri, kamulaştırma kavramı ve Türkiye'de yapılan baraj projelerinin amaçları genel özellikleriyle ele alınmaktadır.

I. KAMULAŞTIRMA KAVRAMI VE UYGULAMA SÜRECİ

Ülke kalkınmasında önem taşıyan kamu yatırım projeleri, uygulama için değişik ölçek, işlev ve amaçlara yönelik olarak çeşitli taşınmazlara gereksinim duymaktadır. Kalkınma planlarının uygulama yöntemlerinden biri olan kamulaştırma, Anayasamızın 46. maddesinde: "Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir" şeklinde belirtilmektedir. Mülkiyet hakkına getirilmiş bir yasal sınır olan kamulaştırma, mülkiyet konusu "şeyi" elde bulundurma yetkisini, kamu yararının öngördüğü sosyal adalet, kamu düzeni, genel sağlık, kalkınma gibi nedenlerle sonlandıran bir uygulamadır. Aynı maddede kamulaştırma bedelinin ödenmesi ile ilgili olarak "kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir" hükmü yer almaktadır. Bir başka deyişle kamulaştırma, "devletin ve kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektiği durumlarda karşılığı peşin ödenerek özel mülkiyetteki taşınmaz malların tümünü ya da bir bölümünü" almasıdır (Keleş ve Mengi, 2014: 85).

Kamulaştırmalarda taşınmaz sahibine karşılık verilmesi kural olduğundan, bu karşılığın miktarını saptamada nesnel bedel ve öznel bedel olmak üzere iki ölçüt kullanılmaktadır (Keleş, 2018: 216-217). Nesnel bedel ölçütü, kamulaştırma bedelinin yasalarla kamunun ödeme gücü içinde ve kamu yararına uygun olarak saptanmasını gerektirmektedir (Keleş ve Mengi, 2014: 85). Öznel bedel ölçütüyse, kamulaştırılacak taşınmaz mal için piyasada geçerli ederin ödenmesi anlamına gelmektedir (Keleş, 2018: 216).

Kamulaştırma Kanunu, bedelin yerine, idarenin özel mallarından, bu bedeli karşılayacak miktarın trampa yoluyla mülk sahibine devrini de mümkün kılmaktadır (Kalabalık, 2011: 295). Kamulaştırma Kanunu'nun 26. maddesine göre trampa yoluyla kamulaştırma, "Mal sahibinin kabul etmesi halinde kamulaştırma bedeli yerine, idarenin kamu hizmetine tahsis edilmemiş olan taşınmaz mallarından, bu bedeli kısmen veya tamamen karşılayacak miktarı verilebilir. Kamulaştırma bedeli yerine verilecek taşınmaz malın değeri, idarenin ihale komisyonunca, yoksa bu amaçla kuracağı bir komisyonca tespit edilir. Taşınmaz mal bedelleri arasındaki fark taraflarca nakit olarak karşılır. Ancak idarenin vereceği taşınmaz malın değeri, kamulaştırma bedelinin yüzde yüzü aşamaz" şeklinde belirtilmektedir. Yasal dayanağını Anayasa'dan alan kamulaştırma (zoralım) eylemi, yatırımı uygulayan kuruluşun bütçe olanaklarıyla gerçekleştirilmektedir.

Barajlar nedeniyle yapılan kamulaştırma, yöntem olarak Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğüne, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun ilgili maddelerine dayanılarak yapılmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü kamulaştırma işlemini, gerekli bütçe kaynaklarından kamulaştırma ödeneğini edinin; bünyesinde kurduğu Kıymet Takdir Komisyonları ve bu komisyonlar tarafından takdir edilen kamulaştırma bedeli üzerinden, yine kendi bünyesinde kurduğu Uzlaşma Komisyonu ile gerçekleştirmektedir. Kıymet Takdir Komisyonu, 2942 sayılı Kanun'un 8. ve 11. maddeleri uyarınca kamulaştırma alanındaki taşınmazlara ait bilgi ve belgelerle (taşınmazın cinsi, yüzölçümü, değerini etkileyecek tüm nitelik ve unsurlar) değerlendirme yapmaktadır. Buna göre taşınmazın olduğu gibi kullanılması halinde getireceği net gelir, ilgili resmi kurumlardan edinilen kamulaştırma tarihindeki resmi birim fiyatlar üzerinden, Kamulaştırma Kanunu'nun 11. maddesi gereği belirlenmektedir.

DSİ tarafından gerçekleştirilecek projelerde ilke olarak, yol ve sulama ağı gibi taşınmazları şerit şeklinde bölen kamulaştırma durumlarında toplulaştırma, baraj, göl alanı gibi topluca kamulaştırılacak yerlerde ise yeniden yerleşim uygulamaları yerine klasik kamulaştırma uygulaması tercih edilmektedir. Ancak mevcut yasal altyapı ve bu konuda DSİ'nin yasal yetkilerinin yetersizliği, bu uygulamaların istenildiği ölçüde gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. DSİ tarafından yapılan projelerde uygulanan kamulaştırmaların ve yeniden yerleştirmelerin getirdiği sosyal sorunlar, 1980'li yılların sonlarına doğru ülke genelinde hissedilmeye başlamıştır. Dünya Bankası ve diğer uluslararası fonların da yatırım kredisi için bir ön şart olarak sosyal ve çevresel sorunların giderilmesini zorunlu tutmaya başlaması, 1990'lı yılların başından itibaren yeniden yerleşim konusunda çalışmaların daha ciddi şekilde yapılmasını sağlamıştır (Url-2).

Kamulaştırma, Anayasa'nın 46. maddesinde de belirtildiği gibi, kamu yararı ön koşulu olan hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla yapılabilecek bir işlemdir. Bu düzenlemeyle kamu kurumları ve özel hukuk tüzel kişilerine, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları kamulaştırma yetkisi verilmiştir. Kamulaştırma yapacak ilgili kurum öncelikle ilgili makamdan kamu yararı kararı almak durumundadır (Keleş ve Mengi, 2014: 38-39). Baraj kamulaştırmalarında ilgili kurum olan DSİ Genel Müdürlüğü, söz konusu projeyi, bağlı olduğu Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na onaylatarak bu kararı almış sayılır. Kamulaştırma planı yapılıp gerekli çalışmaların tamamlanması gerekir. Bu aşamada "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı" bağlı kuruluşu olan "Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü" ve ilgili kurumlarca eşgüdümlü olarak baraj göl alanının kadastro sunun yapılması, kamulaştırılacak yerlerin yüzölçümü ve sınırlarının belirlenmesi, kamulaştırma kotunun arazide ve tapu paftalarında işlenmesi gereklidir. Bir plan dahilinde yapılacak kamulaştırma işlemi, sonradan çıkabilecek hukuki sorunlara da cevap verebilmelidir.

Kamulaştırma bedelleri, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 11. maddesi hükümlerine göre, Yeminli Kıymet Takdir Komisyonu'nun belirleyeceği bedeller üzerinden işlem yapılarak belirlenmektedir. Özellikle büyük projelerde bedel belirleme işleminin, konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşan komisyonlar tarafından yapılması önemlidir (Bayram, 1995: 27). Türkiye'de gerçekleştirilen kamulaştırma uygulamaları, taşınmaz malları kamulaştırılan vatandaşlar ile kamu kurumları arasında fikir ayrılıklarına ve hukuki süreçlere sebep olabilmektedir.

II. YENİDEN YERLEŞİM (İSKAN) UYGULAMALARI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İnsanların yeryüzünde yaşamaya başlamasıyla iskan sorunu ortaya çıkmıştır. Yüzyıllar boyunca topluluklar ve milletler kendi sosyal ve kültürel durumlarına uygun yerleşim birimlerini oluşturmuşlardır. Toplulukların, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına göre biçimlenerek oluşan iskan biçimleri; oba, öbek, boy, kanton, derebeylik, sancak gibi sosyal ve siyasal özelliklerle şekillenerek bugünkü duruma gelmiştir (Aydemir, 1995: 32). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'nde iskan kelimesinin anlamı, "yurtlanma, yerleşme", iskan etmek ise; "yurtlandırma, yerleştirme" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). İskan Daire Başkanlığı'nın tanımına göre iskan: "Bir ailenin sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılayabilecek büyüklükte konut, işletme binası ve arazi sahibi olmasını sağlamak, yaşamını sürdürebilecek gelir imkanlarına kavuşturulacak şekilde projelerle desteklenerek ekonomik bir işletme olarak planlanıp uygulanmasını sağlamaktır" (Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, 2013). Keleş'e göre (1998: 73) iskan: "Özellikle hükümetlerce uygulanan yöneltiler sonucunda yerinden, yurdundan, barkından edilen bireylerin ve ailelerin yeni yerleşim yerlerine taşınmaları, oralarda konutlandırılıp çalışma olanaklarına kavuşturulmaları" olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde iskan hizmetlerine ilişkin ilk kamusal organizasyon, 1872 yılında kurulan "Muhacirin Komisyon-ı Alisi" olarak bilinmektedir. Zaman içerisinde ortaya çıkan gereklilikler doğrultusunda çıkarılan çeşitli kanunlarla bu kuruluş sırasıyla; "Muhacirin ve Aşair Müdüriyeti", "İskan Umum Müdürlüğü" ve "Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü" olarak isim değiştirmiştir. Daha sonra 1985 yılında "Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü" kaldırılarak iskan hizmetlerini yürütme görevi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu görev, 2005 yılında "Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü" kapatıldığında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı "Afet İşleri Genel Müdürlüğü" bünyesindeki "Geçici İskan Daire Başkanlığınca" yürütülmüştür. İskan işleri, 17 Aralık 2009 tarihinde Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nün lağvedilmesi üzerine aynı bakanlığa bağlı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü İskan Daire Başkanlığı'na devredilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nden önce ortaya çıkan iskan ve göç hareketleriyle ilgili taleplerin karşılanabilmesi için çok sayıda yasal düzenleme yürürlüğe konulmuş ancak yeterli olmamıştır (Aydemir, 1995: 32). İskan edilen ailelerin talepleri zaman içerisinde sık sık değiştiğinden, bu duruma ayak uydurabilmek için yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı (mülga) İskan Kanunu, dağınmış olan iskan mevzuatını o zamanki koşullara göre derlemiş ve toparlamıştır. Bu Kanun ile uzun yıllar değişik ülkelerden Türkiye'ye göçmen olarak gelen Türk kökenli insanların, sınırlı sayıdaki göçebelerin ve zorunlu iskana tabi tutulan yerli halkın iskanını sağlanmıştır (Aydemir, 1995: 32-33).

Türkiye'de planlı kalkınma döneminin başladığı 1960'lı yıllarda; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin hızlanması nedeniyle enerji ve sulama amaçlı barajların, fabrikaların ve ekonomik amaçlı tesisler ile savunma amaçlı diğer tesislerin inşası çoğalmıştır. Artan inşaatlar nedeniyle taşınmaz malları kısmen veya tamamen kamulaştırılan ve yerlerini terk etmek zorunda kalan ailelerin yerleştirilmesi önemli bir sorun haline gelmiştir (Tercan, 2018: 166). Yeniden yerleştirilen ailelerin köyden kente göç etmelerini önlemek ve üretici durumdan tüketici duruma geçmelerine engel olmak amacıyla 2510 sayılı (mülga) İskan Kanunu'na ek maddeler getirerek değiştiren 1306 sayılı İskan Kanunu 1970 yılında çıkarılmıştır (Aydemir, 1995: 33). Bu kanunla çeşitli ekonomik amaçlar kapsamındaki tesislerin inşası için yerleri kamulaştırılanların köy

toplulaştırılması ve köylerin ıslahı nedeniyle iskan uygulamalarına olanak sağlanmış, ayrıca hak kazanan ailelerin yeterli gelir sağlayabilmeleri için toplu ve projeye dayalı iskan edilme zorunluluğu getirilmiştir (Özkalaycı ve İçten, 2005). Bunun yanı sıra; çeşitli nedenlerle kamu kurumlarınca yerleri kamulaştırılanların, yurt içinde göçebe olarak yaşayanların ve özel kanunlarla yurda kabul edilen göçmenlerin iskanı yapılabilmektedir. Bu kanun, 5543 sayılı İskan Kanunu ile zaman içerisinde ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde göçebeler ve göçmenlerle ilgili iskan olanaklarının artırılarak daha iyi yaşam koşullarının oluşturulabilmesi ve kamu yatırımları sonucu zorunlu iskana tabi olan yerleşimlerin sorunlarının bir an önce giderilmesi amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde 19.09.2006 tarihli ve 5534 sayılı İskan Kanunu hükümleri geçerlidir.

İskan çalışmaları, kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi sürecinde, kamulaştırma faaliyetlerinden etkilenen ailelerin yeni bir yere yerleşimlerini sağlamak için yapılan uygulamalardır. Bu uygulamalar ailelerin mağdur edilmemelerini, en azından daha önce yaşadıkları gelir düzeylerine çıkarılmalarını ve sosyo-psikolojik sıkıntılarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Yatırım kararları öncesinde Yeniden Yerleşim Planlarının yapılmış olması, söz konusu projenin gerçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkabilecek sosyal sorunları en aza indirecek uygulamalardır (Hazar ve İçten, 1995: 178-179). Ayrıca Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu hazırlanmadan ya da ÇED rapor sonucu olumsuz olmasına rağmen onaylanan projeler, o alandaki kültürel, sosyal ve çevresel yapıya telafisi imkansız zararlar vermektedir (Meydan Yıldız, 2016). Mülkiyet haklarından ve kültürel değerlerinden kamulaştırma kararı nedeniyle vazgeçmek zorunda kalan yerel sakinler bu süreçten en çok etkilenen aktörlerdir (Tercan, 2018: 163). Uygulanacak kamu yatırımlarının çevresel etki değerlendirmesi raporlarıyla uzun vadede yaratacakları sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçlarının önceden belirlenmesi iskan sorunlarının en aza indirilmesini sağlayabilmektedir.

III. ÇORUH HAVZASI'NDA YAPILAN VE YAPILMAKTA OLAN BARAJ PROJELERİ VE İSKAN UYGULAMALARI

Türkiye'de ve dünyada barajlar enerji üretimi, sulama, taşkın önleme gibi çeşitli amaçlara yönelik yapılmaktadır. Günümüzde modern teknoloji kullanılarak yapılan barajlar stratejik öneme sahiptir. Baraj projelerinde modern teknolojinin ekoloji öncelikli çözümler üreten bir araç olarak kullanılması, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmelerini sağlamada belirleyici etkidir. Aksi takdirde beton yığını haline gelen baraj setleri, doğal çevreyi tahrip ederek ekolojik dengeleri de bozmaktadır. Barajlar, özellikle yer altı suyunun aşırı yükselmesini önleyerek su baskınlarını azaltmakta, suyun yönünün çeşitli nedenlerle başka bir yöne çevrilmesini önlemekte, sürüntü maddesinin denetimini, canlı hayatının korunmasını, sanayi atıklarının tutulmasını ve su taşımacılığının geliştirilmesini sağlamaktadır (Emiroğlu, 2009: 3). Barajlar; iklimsel, hidrolojik, ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel etkiler meydana getirmektedir (Eminoğlu, 2009).

Baraj gölleri, yüzey alanı itibarıyla nehre göre daha geniş olması ve buharlaşmayı artırması nedeniyle yerel iklimi etkilemektedir (Özalp vd., 2010). Böylece, havadaki nem oranı artmakta ve hava hareketleri değişmekte; sıcaklık, yağış ve rüzgar olayları farklılaşmaktadır. Bu durumda yöredeki doğal bitki örtüsü, tarım bitkileri, sucul ve karasal hayvan varlığı ani bir değişim içine girmekte; uyum sağlayabilen türler yaşamlarını devam ettirmektedir. Barajların nehir ekosistemleri üzerinde de çok büyük etkileri vardır. Her baraj, konumu, yapısı ve boyutlarına bakılmaksızın, akarsuların doğal akışlarını değiştirmekte, suyun kalitesini bozmakta ve kıyı erozyonuna yol açmaktadır. Ayrıca canlıların yaşam alanlarının tehlike altına girmesine ve birçok canlı türünün yok olmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde bulunan "26 ana havzadan biri olan Çoruh Havzası, Bayburt ilindeki Mescit Dağları'ndan başlayarak Gürcistan'ın Batum kentinden Karadeniz'e dökülen Çoruh Nehri ve bu

nehri besleyen çok sayıda yan koldan” meydana gelmektedir (Toker, 2010; Yıldırım, 2013). Çoruh Nehri’nin, yüksek eğimli ve engebeli bir arazi yapısına sahip ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin iklimsel özelliklerini taşıyan Artvin il sınırlarından geçtiği bölümünde, Artvin il merkezi ile Borçka ve Yusufeli ilçelerine bağlı yerleşimler yer almaktadır. Artvin il sınırları içerisindeki Çoruh Nehri’nin ana kolu üzerinde Muratlı, Borçka, Deriner, Artvin ve Yusufeli barajları ve HES tesisleri yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Tablo 1. Çoruh Havzasında Yapılan ve Yapılmakta Olan Barajlar (2016 verilerine göre)

	Etkilenen Yerleşim Yeri Adedi	Toplam Kamulaştırılan Parsel Sayısı	Kamulaştırılan Alan (ha)	Kamulaştırılacak Alan/ Kamulaştırma Bedeli Ödenecek Alan (ha)	Toplam Ödenen Bedel (TL)
Artvin Barajı*	9	3854	78,07	-	47.941.884,52
Muratlı Barajı ve HES	7	1114	220,8	-	37.237.525,00
Borçka Barajı ve HES	14	1322	260,03	9,97	53.773.695,00
Deriner Barajı ve HES	29	8713	518,87	21,13	199.199.214,00
Yusufeli Barajı ve HES	20	9256	550,03	314,40	551.718.613,39
Toplam	79	24259	1627,80	345,50	889.870.931,91

Kaynak: *Doğuş İnşaat İş Geliştirme ve Proje Finansman Departmanı ve DSİ Artvin Bölge Müdürlüğü,2017

Çoruh Nehri üzerindeki barajların yapımı nedeniyle 24.259 adet parsel ve 1.627,80 hektar alan (bkz. Tablo-1) kamulaştırma konusu olmakta, bir başka deyişle birçok tarihsel, çevresel ve kültürel değer bulduğu yerleşim alanları yok olmakta ve özellikle Çoruh Havzası sınırları içinde yer alan endemik türdeki flora ve fauna habitatları zarar görmektedir (Özalp vd., 2010). Bu süreçte hem baraj alanları hem de yeni yerleşim alanları için oluşturulması gereken altyapı projeleri için de kamulaştırma gerekmektedir.

Son yıllarda çok sayıda baraj ve HES projelerinin uygulandığı Çoruh Vadisi’nde yapılmakta olan barajlar için önemli miktarda kamulaştırma bedeli ödenmiş ancak, geleneksel üretim yapısından, kültüründen ve toprağından koparılan yerel halkın iskan ve istihdam sorunları çözümlenememiştir. İnşaatına 1998 yılında başlanan Deriner Barajı ve HES projesi, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Çoruh Nehri üzerinde ve Artvin il merkezini Erzurum il merkezine bağlayan alanda toplam 29 yerleşim birimini etkilemiştir. Deriner Barajı ve HES projesi göl alanı içerisinde kalan Zeytinlik ve Oruçlu köylerinde bulunan tarihi eser niteliğine sahip 2 adet cami, 2 adet türbe, 1 adet gümrük binası ve 2 adet taş köprü’nün röleve, restitüsyon, restorasyon ve taşıma işlemleri, yerel sakinlerin çabalarıyla koruma altına alınmıştır (Url-2).

Aşağı Çoruh Havzası’nın ikinci barajı olan Borçka Barajı, Borçka ilçesinin 2,5 km mesafesinde yer almaktadır. Borçka Baraj projesi toplam 14 adet yerleşim alanını etkilemekte olup yaklaşık 1.029 hektarlık alanı sular altında bırakmaktadır (Yıldırım, 2013). Muratlı Barajı, Borçka Barajı’ndan sonra Aşağı Çoruh Havzası’nın üçüncü ve son barajı olup 7 adet yerleşim alanını etkilemiştir. Muratlı Barajı ile toplam 426,1 ha alan sular altında kalmıştır. Yusufeli Barajı ve HES’in mansabında planlanan ve Orta Çoruh Havzası’nın ikinci ve son barajı olan Artvin Barajı 2015 yılında tamamlanmış olup Artvin Barajı göl alanı altında kalan alan 432,44 hektardır (Url-5).

Tablo 2. Çoruh Vadisi Barajları

Yıllar	Borçka Barajı + Taşkın Koruma	Deriner Barajı + Enerji	Murath Barajı + Enerji +Taşkın Koruma	Yusufeli Barajı + Taşkın Koruma	Artvin Barajı
İnşaatin Başlama-Bitiş Yılı	1999-2006	1998-2012	1999-2005	1999- Halen	2011-2015
Gövde Dolgu Tipi	Toprak	Çift Eğrilikli İnce Beton Kemer	Kaya	Kaya	Kemer Ağırılık
Gövde Hacmi	7785 dam ³	3400 dam ³	1981 dam ³	-	950 dam ³
Yükseklik (Talvegden)	86 m	207 m	44 m	469 m	135 m
Yıllık Üretim	1039 GWh	2118 GWh	444 GWh	1705 GWh	1026 GWh

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü Artvin Bölge Müdürlüğü, 2017

Büyük ölçekli nüfusun yeniden yerleşiminin kaçınılmaz olduğu durumlarda, ayrıntılı bir şekilde Yeniden Yerleşim Planı ve bu planın uygulama sürecini gösteren zaman çizelgesi yanında uygulamayı gerçekleştirmeye yetecek bütçe de gereklidir. Yeniden yerleştirilecek ailelerin, bu planla kamu yatırımı yapılmadan önceki durumlarından daha iyi konuma getirilebilmeleri amaçlanmalıdır. Geçmişteki örneklerde (Keban Barajı örneği) görüldüğü gibi, ailelerin kamulaştırılan mülkleri karşılığında nakit para almaları sorunu çözmediği gibi yeni ekonomik ve yaşamsal sorunlara yol açmaktadır (Yıldırım, 2013: 50). Ayrıca, yeniden yerleşim uygulamaları her bölgenin özgün koşulları dikkate alınarak (konut tasarımı, emsal kararları, yeşil alan kullanımı, meydan projeleri, araç-yaya yolu kullanımı, gelenekler ve alışkanlıklar vb.) özel çözümlerin geliştirilmesi gereklidir. Baraj yapımı nedeniyle yerleri kamulaştırılan ve bu kamulaştırmadan etkilenen köylerde yaşayan hak sahibi aileler 5543 sayılı İskan Kanunu kapsamında bir başka yere iskan ettirilmektedir. İskan uygulamaları, halen yürürlükte olan 5543 sayılı İskan Kanunu’nun 9. maddesinde;

“...göçmen, göçebe, yerleri kamulaştırılanlar ve millî güvenlik nedeniyle yerlerinin değiştirilmesine karar verilenlerin iskanı; şehir, kasaba ve köylerde, Bakanlıkça hazırlanacak plan ve projesine uygun olarak; öncelikle konut ve arsası, esnaf, sanatkar ve tüccarlara, geçimlerini sağlayacak işyeri ve arsası ile işletme kredisi, çiftçilere tarımsal projesinde öngörülen arazi, gerekli tarımsal girdiler, tarımsal yapılar veya arsası ile aynı ve nakdi işletme ve donatım kredileri, hak sahiplerinin talepleri halinde, konut, işyeri ve tarım arazisi kendileri tarafından bulunarak teklif edilmesi ve Bakanlıkça (günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) uygun görülmesi halinde toplu veya münferit olarak ailelere iskan kredileri, verilmek suretiyle bu kanun hükümlerine göre borçlandırma yoluyla yapılır”

şeklinde belirtilmektedir. Bu düzenlemeler hem kırsal hem de kentsel iskanı kapsamaktadır.

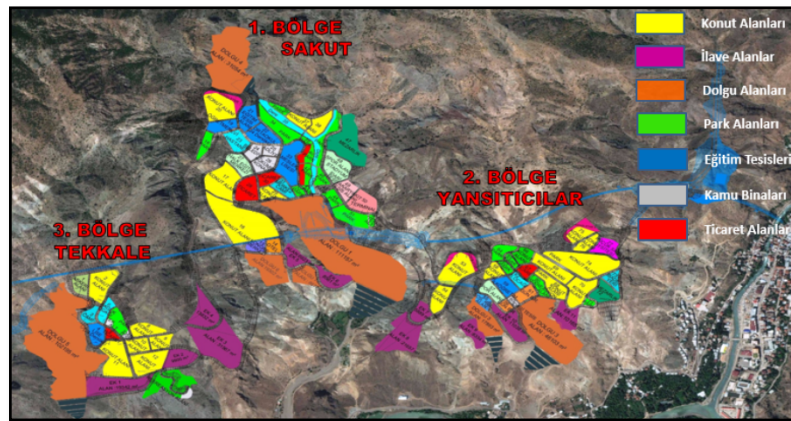
Yürürlükteki yasalarla, baraj yatırımları gibi büyük yatırım projeleri nedeniyle yerlerinden göç etmek zorunda kalan insanlara iki seçenek sunulmaktadır. Bu seçenekler, insanların; proje alanında kalan taşınmazları karşılığı belirlenen kamulaştırma bedellerini alarak, kendi olanaklarını kullanmaları veya devlet eliyle yerleştirilmeyi kabul etmeleri şeklindedir. Yerleri kamulaştırılanların iskanı hakkında 5543 sayılı İskan Kanunu’nda: “...taşınmaz mallarının kısmen veya tamamen kamulaştırılması sonucu yerlerini terk etmek zorunda kalan aileler ile yapılan iskan planlama etütlerinin başladığı takvim yılı başlangıcından en az üç yıl önce kamulaştırma sahasında yerleşmiş olup da taşınmaz malı olmayan aileler, talep ettikleri takdirde Bakanlıkça gösterilecek yerlerde” iskan edilebilecekleri belirtilmektedir. Kamulaştırılacak taşınmaz malı bulunan ancak, “iskan planlama etütlerinin başladığı tarihten önce bu yerlerini terk etmiş olan ailelerin ise iskan edilememeleri söz konusudur. Bu tarihten geriye doğru üç yıl içerisinde, taşınmaz mallarını zorunlu hal olmadan ellerinden çıkaran ve yerine eşdeğerde veya daha fazla değerde taşınmaz mal almayan

aileler, yerlerini terk etmemiş olsalar dahi iskan edilmeyecekleri” yasayla düzenlenmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarınca “kamulaştırılan alanlarda yerleşik olan ve kamulaştırmadan etkilenen ailelerden devlet eliyle başka yerde iskanını istemeyenlerin, yazılı başvuruları üzerine, ilgili valiliğin teklifi ve İçişleri Bakanlığı’nın olumlu görüşü alınmak koşuluyla, Bakanlıkça kendi köy hudutları içinde gösterilecek bir yerde iskan edilebilecekleri” belirtilmektedir (5543 Sayılı İskan Kanunu, Md. 12. 26.09.2006/26301 RG.).

Borçlanmaya tabi olan isteğe bağlı iskan uygulamaları tarımsal iskan ve kentsel iskan olarak farklılaşmaktadır. Tarımsal iskanda, çiftçilikle uğraşan ve çiftçilikten anlayan ailelerin tarımsal iskanı yapılmaktadır. İlgili kurumca hazırlanan projeye uygun olarak, iskanı öngörülen ailelerin her birinin geçimini sağlayabilecekleri ve bu iskan uygulamasından dolayı oluşan borçlandırma bedellerini geri ödemelerini sağlayabilecek ölçüde gelir elde etmeleri amacıyla, konut, işletme binası ve tarım arazisi verilerek işletme kredisiyle desteklenmektedir. Kamu yatırımları nedeniyle iskanı öngörülen ailelere kamulaştırmanın kapsadığı alanın tarım arazisi olup olmamasına göre, tarım arazisi verilmekte ya da verilmemektedir. Tarımsal alanda yerleştirilen ailelerin üretici duruma geçebilmeleri için gerekli üretim araçlarının ve işyeri açanların işletmeleri için gerekli sermayenin sağlanması amacıyla yapılan kredilendirme uygulamaları da planın bir bölümünü oluşturmaktadır. Kentsel iskanda ise kentlerde iskan edilmek isteyen ailelere, planlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi açılmaktadır.

Yusufeli Barajı ve HES projesi göl alanı içerisinde kalan yaklaşık 150 yıllık bir tarihe sahip olan Yusufeli ilçe merkezinin Yeniden Yerleşim Planı’na ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı, 5753 sayılı Kanun ile 24 Nisan 2008 tarih ve 26856 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yasallaşmıştır (Url-1). Yeni yerleşim alanı Yansıtıcılar ve Sakut Deresi mevki olarak belirlenmiştir. 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı, 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü’nün 22 Ocak 2015 tarihli ve 1051 sayılı yazısı ile onaylanarak kesinleşmiştir.

Baraj projesi nedeni ile yeni yerleşim yerine taşınacak olan Yusufeli ilçe merkezinin yeni yerleşim planlarının uygulama süreci devam etmektedir. Planların uygulama süreçleri tamamen bittiğinde ve yerel sakinlerin alana taşınması sonrasında planın afetlere, coğrafi şartlara, yörenin kültürüne veya gereksinimlerine uygun planlanmış olup olmadığı ölçülebilecektir. Yeni Yerleşim Planı üç bölge olarak yaklaşık 15 bin nüfusun kentsel gereksinimlerini karşılayacak konut, yeşil alan, eğitim, ibadet ve sağlık alanı ile 99 hektarlık bir alanda planlanmaktadır (bkz. Şekil-1).

Şekil 1. Yusufeli Yeni Yerleşim Planı (Url-1)

Artvin Barajı ve Yusufeli Barajı’nın yapımından etkilenen, ancak devlet eliyle iskan istemeyen köy yerleşim sakinleri için Fiziksel Yerleşimin Düzenlenmesi kapsamında hak sahipliliği çalışmaları devam etmektedir. Baraj ve HES proje aşamalarında yapılacak işlemlerin belirsizliği ve katılımcılık faaliyetlerinde yaşanan sorunlar, köylülerin yaklaşık % 90’ının tarımsal

faaliyetlerden uzaklaşarak merkez ilçeye ve diğer kentlere göç etmesine yol açmıştır (Url-3). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Artvin il bütününde 2017 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre % -1,15 olan nüfus artış hızının, Borçka'da % -1,54, Yusufeli'nde % -1,82 ve Şavşat'ta % -3,93 olarak negatif yönde değiştiği görülmektedir (Url-4).

2019 yılında tamamlanması planlanan Yusufeli Barajı ve HES projesi inşaatı nedeniyle 33 km² alan, göl alanı içerisinde kalarak baraj gölünden etkilenmektedir (yerleşim merkezi ve arazisi tamamen etkilenen alanlar: Yusufeli ilçe merkezi ve Irmakyanı, Yeniköy, Çeltikdüzü, Kınalıçam, Meşecik, Tekkale olmak üzere 6 köy, arazisinin bir kısmı etkilenen köyler: Arpacık, Bahçeli, Bostancı, Çevreli, Darıca, Dereiçi, İşhan, Kılıçkaya, Küplüce, Morkaya, Mutlugün, Sebzeciler ve Pamukçular köyleridir). Toplam 864,43 ha alanda 14.433 parsel kamulaştırma kapsamında yer almaktadır. İlçe merkezinde yaklaşık 8.811 adet kat mülkiyetli taşınmaz yer almaktadır (DSİ 26. Bölge Müdürlüğü, 2017).

SONUÇ

Sanayileşme, hızlı kentleşme ve küresel rekabet enerjiye olan gereksinimi daha fazla artırmaktadır. Dolayısıyla devletler, kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için büyük alan kullanımı gerektiren ekonomik yatırımlar yapmaya devam edeceklerdir. Özellikle kırla kent arasındaki dengenin kır aleyhine bozulmasıyla ve kentlerde nüfusun yoğunlaşmasıyla daha fazla enerji gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu yoğun enerji talebi, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yönelmesini teşvik etmektedir. Su kaynakları ve bu kaynağın kullanılması için yapılan barajlar, yenilenebilir enerji kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'deki enerji tüketim miktarının nüfus artışına paralel olarak artması, çevre sorunlarının da giderek artmasına neden olmaktadır. Oluşan çevre sorunları insan sağlığını, yani yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit etmekte ve ekolojik dengenin bozulması gibi olumsuz etkiler yaratmaktadır. HES projelerinin, 1970'lerden itibaren başlayan sürdürülebilir kalkınma politikasının sosyal, ekonomik ve çevresel yapıda denge kurma hedefiyle örtüşmesi sağlanmalıdır.

Yerleşim yerleri kamulaştırılan ailelerin yeniden yerleşimi, zaman ve büyük ekonomik kaynak gerektiren sorunlu süreçlerdir. Baraj yatırımları nedeniyle yapılması gereken kamulaştırma uygulamalarının, halkın mağdur olmaması için iyi planlanması ve yeni yerleşim alanlarının düşük maliyetle olabilecek en kısa sürede tamamlanması gereklidir. Kamulaştırma ve yeniden yerleşim ile ilgili sorunların çözümü aşamasında karar süreçlerine yerel halkın katılımı sağlanarak görüşlerine başvurulmalı, ancak en iyi çözümü üretebilmelerinin ne teknik ne de tasarım açısından mümkün olamayacağı unutulmamalıdır. Kamulaştırmalar planlanırken belirli büyüklükteki bir araziye bir bedel takdir edilip bu para ödenerek sorun çözülmüş olmamaktadır (halen projesi devam eden Yusufeli Barajı nedeniyle yerlerini terk etmek zorunda kalan olan Yusufeli halkının pirinç ve diğer tarım ürünlerini ekmek için elleriyle toprak taşıyarak edindikleri tarlalara, sadece bir büyüklük olarak bakılması buradaki yaşamı anlamak için yeterli değildir. Bu yöre halkının yaşam biçiminin mutlaka yeni yerleştirilecekleri bölgede göz önüne alınması gereklidir). Kamulaştırma ile eş zamanlı olarak yeniden yerleşim alanının da planlanmış ve uygulamaya hazır hale getirilmiş olması gereklidir.

Bütün dünyada ister yerli ister yabancı sermaye ile finanse edilmiş olsun, yapımıyla yeniden yerleşime neden olan projeler içerisinde baraj inşaatları en fazla hoşnutsuzluk yaratan projeler olmaktadır. Tüm dünyada barajlar, yerinden ettikleri insan toplulukları ve çevreye olan olumsuz etkileri nedeniyle dikkatleri üzerlerine çekmektedir. Diğer kalkınma projelerinden farklı olarak barajlar, projelendirildikleri alanda bütünüyle bir sistem değişikliği getirmektedir. Ayrıca barajlar, kullanım amaçlarına göre farklılaşan enerji alanlarında sağladıkları doğrudan faydaların yanı sıra, baraj alanı ve çevresinde fiziksel, sosyal ve biyolojik değişim ve dönüşüm süreçlerini de başlatıcı bir etkiye sahip olan büyük ekonomik yatırımlar olarak kabul edilmektedir. Baraj yatırımlarının bulunduğu bölge insanının fiziksel, ekonomik ve sosyal ortamlarına olan olumsuz etkilerinin bir

bölümünün karşılanması, genele sunulan faydanın, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda bölge insanlarına ve çevreye aktarımı, ana proje ile bütünleşen yeniden yerleşim projeleri gibi gelişme projeleri oluşturmayı gerektirmektedir. Yerleri kamulaştırılanların iskanında, kırsal alanlarda yaşayan ve tarımdan gelir sağlayan ailelerin tarımsal alanlara yerleştirilmeleri veya kentsel alanda yaşayan ya da yaşama kapasitesine sahip, istekli ailelerin bu alanlarda yerleştirilmeleri sorunların çözümünde önemlidir.

Çoruh Nehri örneğinde incelediğimiz baraj projelerinin kamulaştırma verileri doğrultusunda Artvin ilinde DSİ 2017 verilerine göre yaklaşık 24.259 adet parsel alanı içerisinde yer alan yapı ve 79 adet yerleşim yerinin tahrip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Yıldırım (2013), Çoruh Vadisi üzerinde yapılan ve planlanan projelerin tamamlanması durumunda yaklaşık olarak 8.137 ha alanın sular altında kalacağını ve bu alanlardan en büyük oranın % 62 (5.045 ha) ile orman vasfındaki araziler, en küçük oranın ise % 0,8 (65 ha) ile yerleşim alanları olduğunu belirtmektedir. Yusufeli Barajı projesinden doğrudan etkilenen Yusufeli ilçe merkezi ve 19 köyün kısmen ya da tamamen sular altında kaldığı ve sonucunda da yerleşim merkezlerinde yaşayan toplam 12.124 kişilik nüfusun zorunlu göçe tabi tutulduğu, DSİ'nin hazırladığı eylem planı raporunda belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi nüfus artış hızının Artvin genelinde düşüş göstermesinde, baraj uygulamalarıyla geleneksel üretim yapısının değişmesinin etkili olduğu söylenebilir. Sınırlı verimli tarım topraklarının göl alanı kapsamında sular altında kalması ve kırsal kalkınmada istihdam sorununun ortaya çıkması, kırsal ve kentsel göç sorununu tetiklemektedir. Eylem planı çerçevesinde özellikle Artvin ve Yusufeli Barajları ile istihdamın, seracılık, balıkçılık ve arıcılık sektörlerinde yoğunlaşacağı öngörülmesine rağmen, yerel sakinlerin bu sektörlerle yöneliminin düşük olması, göç sorununu artırarak hedeflerin istenilen düzeyde gerçekleştirilmesinin sebeplerinden biridir.

Yeni yerleşim yerleri ve yaşam alanları belirlenirken yerel halka sorulmalı ve onların tercihleri de dikkate alınmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, üç bölge olarak planlanan Yusufeli ilçe merkezi, 19 köy yerleşim alanındaki yurttaşları da içerecek şekilde, 99 hektarlık bir alanda yeniden kurulmaktadır. Planların uygulama süreçleri bittiğinde ve yerel sakinlerin alana taşınması sonrasında, uygulanan planın afetlere, coğrafi şartlara, yöre sakinlerinin kültürüne veya gereksinimlerine uygun tasarlanmış olup olmadığı ölçülebilecektir.

Büyük ölçekli kalkınma projelerinin sadece ekonomik boyutunun değil, sosyal etkilerinin de stratejik olarak planlanması, il bütününe kırsal-kentsel demografik dengesi açısından da gereklidir. İskan sorununun basit bir yerleşim planlaması olmadığı, aksine ekonomik, kültürel, psikolojik ve yönetsel bir eşgüdüm içeren disiplinler arası bir çalışma gerektirdiği, Çoruh Havzası'ndaki baraj projelerinin yol açtığı yeniden yerleşim sorunu ile anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, K. (1995). *Türkiye'de yapılan iskan çalışmaları, 2520 sayılı kanun uygulamaları ve uygulamada karşılaşılan darboğazlar*, Yeniden Yerleşim Planlaması ve Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu, s. 31-40, (Ed.) M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat, Ankara: Anadolu Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Bayram, M. (1995). *Kamulaştırma kanunu ve uygulaması*, Yeniden Yerleşim Planlaması ve Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu, s. 23-31, (Ed.) M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat, Ankara: Anadolu Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü'nün 22 Ocak 2015 tarihli ve 1051 sayılı yazısı.
- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, RG. 03.10.2013/28784
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 26. Bölge Müdürlüğü Artvin, 2017.

- Doğa Derneği, (2010). [Web: http://www.dogaderneği.org/wpcontent/uploads/2015/08/Standart_Subat10_Coruh.pdf, (Erişim Tarihi: 20.01.2019)].
- Doğuş İnşaat (2017). İş Geliştirme ve Proje Finansman Departmanından Artvin Barajı hakkında bilgi alınmıştır.
- Hazar, T. & İçten, H. (1995). *Kamulaştırma ve yeniden yerleşim faaliyetlerinin eşzamanlı hale getirilmesi*, Yeniden Yerleşim Planlaması ve Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu, s. 174-181, (Ed.) M. Bayram T., Hazar ve A. Kudat, Ankara: Anadolu Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Emiroğlu, N. (2009). *Yusufeli barajının çevresel etki maliyet analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kalabalık, H. (2011). *İmar hukuku dersleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kayan, A. (2012). Türkiye'de bölge planlaması sorunları ve çözüm önerisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (9): 103-134.
- Keleş, R. (2018). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Mengi, A. (2014). *İmar hukukuna giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kudat, A. (1995). *Dünya Bankası uygulama talimatı*, Yeniden Yerleşim Planlaması ve Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu, s. 8-23, (Ed.) M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat, Ankara: Anadolu Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Meyan Yıldız, S.G., (2016). *Çevre bilinci ve eko-kent planlaması: Gölbaşı özel çevre koruma bölgesi örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Özalp, M., Kurdoğlu, O., Erdoğan Yüksel, E. & Yıldırım, S. (2010). *Artvin'de Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerin Neden Olduğu/Olacağı Ekolojik ve Sosyal Sorunlar*, III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi Bildiriler Kitabı, II. Cilt, 677-687, Artvin.
- Özkalaycı, Z, E. & İçten, H. (2005). Yeniden yerleşim planlamaları ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ndeki uygulamaları, [Web: http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/91B7_91_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2019)].
- Tercan, B. (2018). *Afetler ve yerleşim yeri değişiklikleri*. Türkiye'nin Afet Yönetimi-Sosyal, Siyasal ve Yönetim Boyutuyla (Ed.) H. Şengün, S.G. Meydan Yıldız ve B. Tercan, s.161-194, Ankara: Palme Yayınevi.
- Toker, E. (2010). *Borçka ve Deriner barajlarının Çoruh Havzasında neden olduğu arazi kullanım değişiminin ve arazi tahribatının irdelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Artvin.
- Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük, (2018), [Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=isk%C3%A2n&uid=25419&guid=TDK.GTS.5c44d215f07e11.14933138, Erişim Tarihi: 20.01.2019].
- Url-1: <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2015/06/23/yusufeliyenidenyerle%C5%9Fim>, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).
- Url-2: <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2015/10/06/deriner-baraj%C4%B1-k%C3%BClt%C3%BCr-ve-tabiat-varl%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1n-korunmas%C4%B1-i-%C5%9Fi-tamamland%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).
- Url-3: <http://slideplayer.biz.tr/slide/10792412/>, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

Meydan Yıldız, S.G. & Şengün, H. (2019). "Çoruh Vadisi'ndeki Baraj Projelerinin Yol Açtığı Yeniden Yerleşim (İskan) ve Kamulaştırma Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12(1), 48-60.

Url-4: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

Url-5: <http://www2.ormansu.gov.tr/osb/Libraries/Dok%C3%BCmanlar/ARTV%C3%BCsflb.ashx>, (Erişim Tarihi: 21.01.2019).

Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, (2013). Web: https://www.csb.gov.tr/db/destek/editor/dosya/2_4_kirsal_alan_planlamasi.pdf, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

Yıldırım, S. (2013). *Çoruh Nehri üzerinde tamamlanan, inşası devam eden ve planlanan büyük barajların neden olduğu ve olacağı arazi kullanım değişimlerinin belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Artvin.

Yusufeli Barajı ve HES Yeniden Yerleşim Eylem Planı (2006), Encon Çevre Danışmanlık Ltd. Şti, Ankara.

5543 Sayılı İskan Kanunu, RG. 26.9.2006/ 26301

3194 Sayılı İmar Kanunu, RG. 09.05.1985/ 18749

2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu, RG. 08.11.1983/ 18215